

pûrî de himaye ettiği âlimler arasındaydı. Hakîm Abdullah *Hemdem-i Baht*'i, Kadî Ebû Bekir el-Ekberâbâdî Arapça bir fıkıh kitabını, Molla Muhammed Nâfî' de Farsça *Hulâsatü'l-hâniyye* adlı fıkıha dair bir eseri onun adına yazmıştır. Kendisi de tarih ve biyografi sahasında mahir bir yazar idi.

Eserleri. 1. *Âyîne-i Baht* (Çehâr Âyt ne). 1658'de yazılan bu eserde Evrengzîb'in tahta çıkışı sırasında kardeşleriyle yaptığı mücadeleler anlatılmaktadır. 2. *Riyâzü'l-evliyâ*. Klasik devirde Evrengzîb'in zamanına kadar yaşamış olan bazı sûfî ve âlimler hakkında kaleme alınan bu tezkire aynı zamanda o dönemin dinî hayatıyla ilgili önemli bir kaynaktır. 3. *Mir'âtü'l-âlem*. Evrengzîb'in ilk on yıllık dönemi için birinci elden kaynak bir eser olup 1667'de telif edilmiştir. Resmî bir tarih olmamakla beraber münşî Muhammed Kâzım'ın *Âlemgîrnâme* adlı eserini tamamlayan orijinal bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin, Evrengzîb'in şahsî hayatı ve bazı alışkanlıklarıyla ilgili bölümün İngilizce tercümesi yayımlanmıştır (Elliot - Dowson, VII, 145-165). *Mir'âtü'l-âlem*'in genişletilmiş, fakat tamamlanamamış olan nüshası *Mir'ât-ı Cihânnümâ* adını taşımaktadır. 4. *Târîh-i Hindî*. Bâbü'r'den Evrengzîb'e kadar Hindistan tarihini konu alan bir eserdir.

Ahmed b. Nasrullah'ın *Târîh-i Elî* adlı eserini ihtisar eden Bahtâver Han'ın, ayrıca Senâi'nin *Hadîka*, Attâr'ın *Man-ûku't-tayr* ve Mevlânâ'nın *Meşnevi*'sinden seçtiği şiiirlerden oluşan bir antolojisi vardır (eserlerinin yazma nüshaları için bk. Storey, I/1, 132-133).

BİBLİYOGRAFYA :

H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India, as Told by Its Own Historians*, London 1867-77, VII, 145-165; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 132-133, 517; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtur*, V, 13, 90-91, 404; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971, s. 254; Saqî Must'ad Khan, *Maâsir-i Âlamgiri* (trc. Jadunath Sarkar), New Delhi 1986, s. 59, 61, 142, 155; "Bahtaver Han", *İA*, II, 238; A. S. Bazmee Ansari, "Bakhtâwar Khân", *EL*² (İng.), I, 954; S. S. Alvi, "Bakhtâwar Khan, Moḥammad", *ELr*, III, 541-542.

ENVER KONUKÇU

BAHTİ

(بختی)

Osmanlı padişahlarından
Sultan I. Ahmed'in
şiiirlerinde kullandığı mahlas
(bk. AHMED I).

BAHTİŞÜ'

(bk. BUHTİŞÜ').

BAHTİYÂR

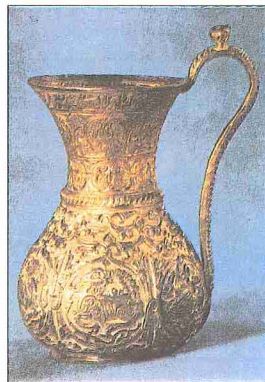
(بختیار)

Ebû Mansûr İzzüddeve
b. Muizzüddeve Ahmed
(ö. 367/978)

Irak Büveyhî hükümdarı
(967-978).

331'de (942-43) doğdu. Babası tarafından önce 344'te (955), daha sonra da 350'de (961) iki defa veliaht tayin edilen Bahtiyâr onun ölümü üzerine tahta geçti (356/967). İlk iş olarak Batîha Emîri İmrân b. Şâhin ve Musul Hamdânî Emîri Ebû Tağlib ile barış yaptı. Bu arada başkumandan Sebük Tegin ile anlaşmazlığa düştü. Bahtiyâr'ın, kâtibi Şîrzâd b. Sürhab'ın etkisi altına girmesinden rahatsız olan Türkler Sebük Tegin'e Şîrzâd'dan şikâyetçi oldular. Bahtiyâr Bağdat'tan kaçmak zorunda kalan Şîrzâd'ın bütün mallarına el koydu. Veziri Ebû'l-Fazl İmrân b. Şâhin'in tâbîlik şartlarını yerine getirmeyerek yıllık vergiyi ödememesi üzerine Batîha bölgesine bir sefer düzenledi (360/971), ancak bir sonuç elde edemedi. Bu sırada İmparator İoannes Çimiskes kumandasındaki bir Bizans ordusu Nusaybin'e kadar geldi. Bölge hâkimi Ebû Tağlib'in yardım isteği üzerine Bahtiyâr, Bizans ordularına karşı koyma görevini Sebük Tegin'e verdi (361/972). Cihad çağrısına Bağdat ve çevresinden gelen büyük bir kalabalık katıldı, ancak Sünnîler'le Şiiiler'in birbirleriyle çatışmaya girmesi yüzünden başarısı sağlanamadı.

Bahtiyâr'ın daha sonra veziri İbn Bakıyye'nin teşvikiyle Musul'a Hamdânîoğulları üzerine düzenlediği sefer, taraflar arasında yapılan bir anlaşmayla sonuçlandı (363/974).

Üzerinde
Emîr
Bahtiyâr'ın
adı yazılı olan
X. yüzyıla ait
altın sürahi
(Washington
Freer Gallery
of Art)

Bahtiyâr Bağdat'a döndükten sonra kendisine karşı Hamdânî Emîri Ebû Tağlib ile gizlice anlaşılan Sebük Tegin'i bertaraf etmek istedi. Çok geçmeden Ahvaz'da Türkler'le Deylemliler arasında kavga çıktı. Bu olay sırasında Bahtiyâr Deylemliler'in tavsiyesiyle Ahvaz'daki Türk kumandanı Bah Tegin'i ve Türkler'in ileri gelenlerini tutuklattı ve mallarına el koydu. Aynı şekilde Sebük Tegin'i de tevkif etmek istedi. Fakat o karşı hareketle Bahtiyâr'ın kardeşleri Ebû İshak ve Ebû Tâhir'i anneleriyle birlikte tutuklattı ve 9 Zilkade 363 (1 Ağustos 974) tarihinde Bağdat'a hâkim oldu. Bu sırada hasta olan Halife Mutî-Lillâh Sebük Tegin'in çağrısıyla halifelîği Tâi-Lillâh lakabını alan oğlu Ebû Bekir'e bıraktı (13 Zilkade 363/5 Ağustos 974). Tâi-Lillâh Bahtiyâr'ın kızı Şâh-ı Zenân ile evlendi.

Bahtiyâr bir süre sonra Bah Tegin'i serbest bıraktı ve onu "hâcibü'l-hüccâb" tayin ederek ordusunu başına getirdi. Daha sonra Sebük Tegin'e karşı Büveyhî hükümdarı ve ailenin büyüğü olan amcası Rüknüddeve ile oğlu Adudüddeve'den ve Ebû Tağlib ile İmrân b. Şâhin'den yardım istedi. Ancak Sebük Tegin Vâsîr'a doğru harekete geçtiği sırada öldü (24 Muharrem 364/14 Ekim 974). Bunun üzerine Türkler Alp Tegin'in etrafında toplandılar. Bahtiyâr ona karşı başlattığı mücadeleden bir sonuç elde edemeyince yeğeni Adudüddeve'ye başvurdu. Zor durumda kalan Alp Tegin önce Bağdat'a çekildi, sonra da Büveyhîler'e yenilerek buradan ayrıldı ve Dimaşk'a yerleşti (975). Ancak Bahtiyâr'ın Bağdat'taki hâkimiyeti pek uzun sürmedi ve Bağdat'a hâkim olmak isteyen Adudüddeve tarafından tutuklandı (26 Cemâziyâhîr 364/13 Mart 975). Bu durum Rüknüddeve'ye bildirildiği zaman çok üzüldü ve oğlundan ısrarla Bahtiyâr'ı serbest bırakmasını istedi. Adudüddeve babasının tehdidi karşısında Bahtiyâr'ı serbest bıraktı ve Bağdat'tan ayrılarak Fars bölgesine gitti (Şevval 364/Haziran 975). Adudüddeve babasının ölümü üzerine ertesi yıl tekrar Bağdat'ı ele geçirmek için seferber oldu. Ahvaz'da meydana gelen savaşta mağlûp olan Bahtiyâr Vâsîr'a çekildi, bütün malları ve ağırlıkları yağmalandı (11 Zilkade 366/1 Temmuz 977). Daha sonra Adudüddeve'ye elçi göndererek barış teklifinde bulundu. Neticede iki taraf anlaştı ve Bahtiyâr Adudüddeve'ye tâbi olarak Suriye'ye doğru yola çıktı. Adudüddeve de Bağdat'a girdi (367/978).

Bahtiyâr Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Musul'a giderek Adudüddöyle'ye karşı Ebû Tağlîb ile anlaştı. İki müttefik Bağdat'a doğru ilerlediler. Adudüddöyle durumu öğrenince onlara karşı harekete geçti. Sâmerâ yakınlarında Kasrülci's denilen yerde meydana gelen savaşta mağlûp olan Bahtiyâr, Arslan Görmüş ile bir Türk arkadaşı tarafından yakalandı ve Adudüddöyle'nin emriyle savaş meydanında öldürüldü (12 Şevval 367/23 Mayıs 978).

Güçlü kuvvetli bir kişi olan Bahtiyâr zevk ve eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle hükümet yönetimini vezirlere emanet etmişti. Ayrıca askerleri arasında disiplini sağlayamadığı için meydana gelen mücadelede Türkler'e karşı Deylemliler'in tarafını tuttu. Bağdat'ta Sünnî-Şîî çatışmalarına sebep olan bu olaylar Bahtiyâr'ın sonunu hazırlamıştır. Üzerlerinde resimler bulunan sikkeleri dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 231-381; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1987, s. 441, 596; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 267-268; Ebû'l-Ferec, *Târih*, I, 265, 268-269; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964, s. 15-41; H. Busse, *Chalif und Grosskönig die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, s. 31, 34, 39-50, 52; a.m.f., "Iran Under the Büyids", *CHIr*, IV, s. 265-269; H. İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v. dğr.), İstanbul 1985, III, 402-404; Ahmet Ağırakça, "Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları I: Sebüktekin", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 607-635; a.m.f., "Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları II: Alptekin", *MÜTAD*, sy. 4 (1989), s. 1-18; "Bahtiyâr", *İA*, II, 240-241; Fikret İslitan, "Tâyî", a.e., XII/1, s. 68-69; Cl. Cahen, "Bakhtiyâr", *EI²* (İng.), I, 954-955; a.m.f., "Bahtiyâr", *İDMİ*, IV, 130-131.

ERDOĞAN MERÇİL

BAHTİYÂR HALACÎ

(bk. MUHAMMED BAHTİYÂR HALACÎ).

BAHTİYÂRNÂME

(Bختیارنامه)

Sâsânîler döneminde Pehlevî diliyle yazılan edebî bir eser.

Günümüze ancak Arapça tercümesiyle Arapça'dan Farsça'ya yapılan tercümelerinden bazıları gelebilen *Bahtiyâr-nâme*'nin bilinen en eski Arapça çevirisi, 'Acâ'ibü'l-baht fi kıssatî'l-ihdâ ve'l-aşer vezîran mâ cerâ lehüm ma'a İbnî'l-Mülki'l-Âzâdbaht (Kahire 1886; Tah-

ran 1347 hş.) adını taşımaktadır. En eski Farsça çevirisi ise, VI. (XII.) yüzyıl sonlarının âlim, şair ve vâizlerinden Şemseddin Muhammed b. Ali Dekâyîki-yi Mervezî'ye nisbet edilen *Lûm'atü's-sirâc li-hazreti't-tâc* adlı eserdir. Tercümenin mukaddimesinde mütercim bir gece *Bahtiyâr-nâme* okuduğunu, ibareleri anlaşılmadığı için devrin insanlarının ona rağbet etmediklerini, bu yüzden kaleme sarılıp eseri tercüme ettiğini, aslındaki *Bahtiyâr-nâme* adını değiştirip esere *Lûm'atü's-sirâc li-hazreti't-tâc* adını verdiğini ifade etmektedir.

Bahtiyâr-nâme'nin Pehlevî diliyle yazılan aslı günümüze kadar gelmediğinden *Lûm'atü's-sirâc*'daki hikâyelerin *Bahtiyâr-nâme*'nin asıl metninde bulunan hikâyelerle ne ölçüde ilişkili olduğunu tesbit etmek mümkün değildir. Şimdilik bilinen, *Bahtiyâr-nâme*'nin, Avfî'nin *Cevâmî'u'l-hikâyât*'ının 36-44. hikâyeleriyle muhteva bakımından benzerliğinden ibarettir.

Bir mukaddime, on bab ve bir hâtmeden oluşan, yer yer Arapça ve Farsça şiirlerle süslenen *Lûm'atü's-sirâc*, on vezirin hikâyesini içine aldığı için *Kıssa-i Deh Vezîr* adıyla da tanınmış olup muhtevası şöyle özetlenebilir:

Sîstan'da on veziri olan Âzâdbaht adlı bir padişah vardır. Bir isyan sonucu ülkesini terkeder ve beraberine aldığı oğlundan da yolda ayrılmak zorunda kalır. Çocuğu bir eşkiya bulur, ona Hudâdâd adını verir. Bir yol kesici olarak yetiştirilen Hudâdâd yolunu kestikleri bir ker-

vandaki pehlivanların eline esir düşer. Kervanbaşı ondan bir daha eşkiyalık yapmayacağına dair söz aldıktan sonra onu evlâtlık edinir. Bu arada Âzâdbaht, Kirman padişahının yardımıyla yeniden tahtına kavuşmuştur. Kervanbaşının evlâtlığı olarak hayatını sürdüren Hudâdâd, kervan Sîstan'a geldiğinde padişaha mal satmak üzere huzura çıkar. Padişahın delikanlıya kanı ısırır ve onu kervancıdan alıp adını Bahtiyâr olarak değiştirir. Bahtiyâr önce ahırda çalışır, daha sonra mîrâhur ve hazinedar olur. Günün birinde sarhoş iken hazine dairesinden harem dairesine geçer ve padişahın tahtında uyuyakalır. Bunun üzerine padişahın hayatına ve namusuna göz dikmekle itham edilip zindana atılır. Her gün bir vezir Bahtiyâr'ın öldürülmesi konusunda padişahı ikna eder ve darağacı kurulur. Ancak Bahtiyâr her defasında padişaha bir hikâye anlatmak suretiyle onun kararını on gün ertelemeyi başlar. Sonunda padişah çocuğunu terkederken koluna bağladığı mücevherden onun kendi oğlu olduğunu anlar. Elin-den tutup hareme götürerek hanımına oğullarını bulduğunu müjdelere ve oğluna taç giydirip onu tahta geçirir. Bahtiyâr da padişah olunca vezirleri cezalandırır.

Leiden (God. Or. 593, istinsah tarihi 6 Zilkade 695 [1296]) ve Oxford'da (Bodleian Ktp., nr. 231) iki nüshası bulunan *Lûm'atü's-sirâc*, dîvân-ı istîfâ (defterdarlık) görevinde bulunan Tâceddin Mahmûd b. Muhammed b. Abdülkerîm'e takdim edil-

Bahtiyâr-nâme'nin Türkçe tercümesinin ilk ve son sayfaları (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3685)

